

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - તૃતીયખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૬ જુલાઈ, ૨૦૧૪

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ -પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

(વિભાગ-૧ 'વચનામૃત' નવી આવૃત્તિના આધારે)

અભ્યાસક્રમના વચનામૃત : લોયા પ, ૬, ૧૨, ૧૭ વરતાલ : ૩, ૫, ૧૧ ગ. અં. : ૨, ૭, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૬,
૨૧, ૨૬, ૩૮, ૩૯

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ: અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. સંત પાસેથી કઈ યુક્તિ શીખવી ? (લો.૫/૨૬૧)
૪. સંત પાસેથી એમ શીખવું જે, જે રીતે સંત ઈન્દ્રિયોને જીત્યાની યુક્તિ બતાવે જે, 'આવી રીતે નેત્રની દૃષ્ટિ નાસિકા ઉપર રાખવી તથા ગ્રામ્યવાર્તા ન સાંભળવી,' ઈત્યાદી જે યુક્તિ તે સંત પાસેથી શીખવી.
૨. કયે ઠેકાણે માન રાખવું ? (લો.૬/૨૬૫)
૪. જેને સત્સંગ થકી કાંઈક પાછો પગ પડી ગયો હોય તેને આગળ તો માન રાખવું પણ તેથી દબઈ જવું નહીં ને પ્રશ્ન ઉત્તરમાં તેના વેણ ઉપર વેણ લાવવું.
૩. જેને ભગવાનનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દૃઢ આશરો હોય, તેને મનમાં કેવી બીક ન રાખવી ? (અં.૭/૫૫૮)
૪. ભગવાનનો જેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દૃઢ આશરો હોય તેણે 'હું રખે ને મરીને ભૂતપ્રેત થઉં કે રખે ઈન્દ્રલોકને જ પામું કે રખે બ્રહ્મલોકને જ પામું' એવી આશંકા રાખવી નહિ.
૪. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ભવ પ્રત્યે એકાદશ સ્કંધમાં શું કહ્યું છે ? (અં.૨/૫૪૬)
૪. 'અષ્ટાંગયોગ તથા સાંખ્યવિચાર તથા શાસ્ત્રપઠન તથા તપ, ત્યાગ, યોગ, યજ્ઞ અને વ્રતાદિકે કરીને હું તેવો વશ થતો નથી જેવો સત્સંગે કરીને વશ થાઉં છું.'

પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (ચારથી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

૧. ગઢડા અં.૩૮ પ્રમાણે સુખિયા રહેવાના ઉપાયો લખો. (અં.૩૮/૬૨૮)
૪. જેને સુખ ઈચ્છવું હોય તેને એવા સ્વભાવ હોય તો ટાળવા. ને નિવૃત્તિપર થવું ને બરોબરિયાની સોબત ન રાખવી, ને દેહાભિમાને રહિત ને વૈરાગ્યે યુક્ત ને ભગવાનનું અલ્પ વચન હોય તેમાં ફેર પડે તો તે મહત્ત્વ વચનમાં ફેર પડ્યો હોય તેમ માનતા હોય, એવા જે ભગવદ્ભક્ત મોટા સાધુ તે સંગાથે પોતાના જીવને જડી દેવો ને તેના વચનમાં મન-કર્મ-વચને વર્તવું.
૨. ગઢડા અં.૧૧ પ્રમાણે સીતાજીની સમજણ લખો. (અં.૧૧/૫૬૫)
૪. (૧) જાનકીજીને રામચંદ્રજીએ વનવાસ દીધો ત્યારે જાનકીજીએ અતિશય વિલાપ કરવા માંડ્યો. ત્યારે લક્ષ્મણજી પણ અતિશય દિલગીર થયા. પછી સીતાજી લક્ષ્મણજી પ્રત્યે બોલ્યાં જે, 'હું મારા દુઃખ સારુ નથી રોતી, હું તો રામચંદ્રજીના દુઃખ સારુ રોઉં છું. શા માટે જે, રઘુનાથજી અતિ કૃપાળુ છે. તે લોકાપવાદ સારુ મને વનમાં મૂકી, પણ હવે એમ વિચારતા હશે જે, સીતાને મેં વગર વાંકે વનમાં મૂકી છે. એમ જાણીને કૃપાળુ છે મનમાં બહુ દુઃખ

પામતા હશે. માટે રામચંદ્રજીને કહેજ્યો જે, સીતાને તો કાંઈ દુઃખ નથી ને વાલ્મીકી ઋષિના આશ્રમમાં જઈને સુખે તમારું ભજન કરશે. માટે તમે સીતાને દુઃખે કરીને કાંઈ દુઃખ પામશો મા.’ એમ સીતાજીને લક્ષ્મણજી સંગાથે કહી મોકલ્યું પણ કોઈ રીતે રામચંદ્રજીનો અવગુણ લીધો નહીં. એવી રીતે જે ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તનો કોઈ રીતે અવગુણ લે નહીં. (૨) ધર્મ ને વૈરાગ્ય જો સામાન્યપણે હોય તો પણ જેની જાનકીજીના જેવી સમજણ હોય તેનો જ અતિશય પ્રીતિ કરીને સમાગમ કરવો, પણ અતિશય વૈરાગ્ય ને ધર્મવાળો હોય ને ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તનો અવગુણ લેતો હોય તો તેનો સંગ કરવો નહીં.

૩. ક્યાં શાસ્ત્રોને સાંભળવાં ને જાણવાં અને ક્યાં શાસ્ત્રોને ન સાંભળવાં ને ન જાણવાં ? (લો.૬/૨૬૮)
- જ. ‘જે શાસ્ત્રમાં ભગવાનનું સાકારપણું પ્રતિપાદન ન કર્યું હોય તથા ભગવાનના અવતારનું નિરુપણ ન હોય અને તે ગ્રંથ શુદ્ધ વેદાંતના હોય ને એક અદ્વિતીય નિરાકારનું પ્રતિપાદન કરતા હોય ને તે ગ્રંથ સૂધા બુદ્ધિવાનના કરેલા હોય તો પણ તે ગ્રંથને કોઈ દિવસ ભણવા નહીં ને સાંભળવા પણ નહિ ને જેમાં ભગવાનની મૂર્તિનું વર્ણન હોય તો તેને ગાવવાં ને સાંભળવા તથા એવી રીતના જે ગ્રંથ હોય તેને ભણવા ને સાંભળવા.
૪. કપટી હોય ને તે ડાહ્યો હોય તેને કેવી બુદ્ધિએ કરીને ઓળખીએ ? (લો.૫/૨૬૦)
- જ. એ તો એમ ઓળખાય જે, એનો સહવાસ હોય ને ખાધે-પીધે, બેઠે-ઊઠે, ચાલે-હાલે પોતા ભેળો રહેતો હોય ત્યારે પોતે તેની ખબર રાખે ને પોતાથી નોખો પડે ત્યારે પણ બીજા માણસ પાસે તેની છાની ખબર રખાવે, ત્યારે તેનું કપટ ઓળખ્યામાં આવે.

પ્ર.૩ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતોમાંથી કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લખી તેનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.
(ચારથી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૩)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૨ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. ઉદ્ભવજીના દૃષ્ટાંતે દાસત્વની ભક્તિ (લો.૧૭/૩૧૦-૩૧૧) દૃષ્ટાંત : ‘જેમ ઉદ્ભવજી પોતે કેવા મોટા હતા ! પણ જો આવી રીતે ભગવાનનું માહાત્મ્ય સમજતા હતા તો પોતાને કાંઈ ડહાપણનું માન ન રહ્યું ને ગોપીઓના ચરણની રજને પામવાને ઈચ્છ્યા અને વૃક્ષ-વેલીનો અવતાર માગ્યો ! સિદ્ધાંત : ‘દાસના દાસ થઈ રહેવું સત્સંગમાં, ભક્તિ તેની ભલી માનીશ રાચીશ તેના રંગમાં’ યોગીજી મહારાજ હમેશાં બધાને ગુરુ કહીને જ બોલાવતા. નાનામાં નાના હરિભક્તની સેવા કરતા. આપણે પણ તેઓની જેમ નાનામાં નાના હરિભક્તની સેવા કરવી. અને ભગવાનના ભક્તનો મહિમા સમજવો.
૨. ક્ષય રોગના દૃષ્ટાંતે જીવનો નાશ (ગ.અં.૧૨/૫૬૬) દૃષ્ટાંત : ‘જેમ ક્ષયરોગ થયો હોય તે કોઈ ઓષધે કરીને મટે જ નહીં, તેમ જેને ભગવાન ને ભગવાનના ભક્તનો અવગુણ આવ્યો હોય તેના હૃદયમાંથી ક્યારેય આસુરી મતિ ટળે નહીં. સિદ્ધાંત : ક્ષય રોગ એ જીવલેણ રોગ હતો. તે કોઈપણ પ્રકારના ઔષધથી મટતો ન હતો. તેમ જેને ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનો અવગુણ આવ્યો હોય તે ભગવાનનો ભક્ત હોય તો પણ તેની આસુરી મતિ ટળતી નથી. દા.ત. રાવણ મહાદેવજીનો ભક્ત હતો પણ રામનો અવગુણ આવ્યો તો તેની આસુરી મતિ ટળી નહિ.
૩. શ્વાન અને ખીર (અં.૩૮/૬૩૨) દૃષ્ટાંત : ‘ખીર જેવું કાંઈ ભોજન સરસ ન કહેવાય, તો પણ તે શ્વાનના પેટમાં રહીને રગરગમાં પ્રવર્તે નહીં; ને તે ખીરને માણસ ખાય ત્યારે તેને પેટમાં રહે ને રગરગમાં પ્રવર્તે ને બહુ સુખ થાય. તેમ શ્વાન જેવો જે આસુરી જીવ તેના હૃદયમાં તો આ વાત પેસે જ નહીં ને માણસ જેવો જે દૈવી જીવ તેના હૃદયમાં ઊતરે ને રગરગમાં વ્યાપી જાય. સિદ્ધાંત : ખીરની જેમ ભગવાન અને ભગવાનના સંતની વાત તે દૈવી જીવ હોય તેને જ સાંભળવી ગમે છે. શ્વાન જેવા આસુરી જીવને તે ગમતી નથી.

પ્ર.૪ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો. (ત્રણથી ચાર લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ: (૧) સમજૂતિ મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતિ પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. સંદર્ભનો ૧ ગુણ, સમજૂતિનો ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલા સંદર્ભ સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતા વચનામૃતમાંથી બીજો કોઈ પણ સંદર્ભ પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતો હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે સંદર્ભ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક સંદર્ભ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતિ લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. યોગીજી મહારાજે સત્તર વર્ષ સુધી વગર વાંકે વિજ્ઞાનદાસ સ્વામીનો માર અને તિરસ્કાર સહન કર્યા પણ ક્યારેય અવગુણ આવ્યો નહિ. (લો.૧૭/૩૦૮)

સંદર્ભ : (૧) જેને દેહનો અનાદર હોય ને દૃઢ આત્મનિષ્ઠા હોય ને પંચવિષયમાં વૈરાગ્ય હોય અને ભગવાનનો માહાત્મ્ય સહિત યથાર્થ નિશ્ચય હોય, એવાને સૂઝે એવું દેશકાળાદિકનું વિષમપણું થાય તો પણ એની મતિ અવળી થાય જ નહિ. (૨) જીવને જેવી દેહને વિષે આત્મબુદ્ધિ છે તેવી ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તને વિષે આત્મબુદ્ધિ હોય તો તેને કોઈ રીતનું વિઘ્ન લાગે નહીં. અને ગમે તેવાં દેશકાળાદિક ભૂંડા આવે તેણે કરીને એ ભગવાનને ભગવાનના ભક્ત થકી વિમુખ થાય નહીં. સમજૂતિ : જેને ભગવાનને સંત થકી જ કલ્યાણ મનાઈ ગયું હોય તેને ગમે તેવા કપરા સંજોગો આવે તો પણ ભગવાન કે સંત થકી વિમુખ થાય જ નહિ.

૨. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી બોલ્યા, ‘મૂળજી બ્રહ્મચારી નિષ્કામી ખરા, પણ બીજાને નિષ્કામી કરી શકે નહીં.’ (વર.૩/૫૦૧)

સંદર્ભ : દીવા જેવા, વિષયરૂપી વાયુએ કરીને ઓલાઈ જાય, મશાલ જેવા તેથી અધિક વિષયરૂપી વાયુએ કરીને ઓલાઈ જાય, વીજળી જેવા માયારૂપી વરસાદને પાણીએ કરીને પણ ન ઓલાય અને વડવાનળ અગ્નિ જેવા હોય તે સમુદ્રના જળે કરીને ઓલાતા નથી અને સમુદ્રના જળને પીને મૂળદ્વારે કાઢી નાખે છે તે પાણી મીઠું થાય છે. તેમ એવા જે મોટાપુરુષ છે તે સમુદ્રના જળ જેવા ખારા જીવ હોય તેને પણ મીઠા કરી નાંખે છે. સમજૂતિ : આ વચનામૃતમાં મહારાજ ચાર પ્રકારના મોટા પુરુષની ઓળખ આપે છે. જેમાં જેટલું સામર્થ્ય તેટલું તે કાર્ય કરી શકે.

૩. સીતાજીએ લંકાની રાક્ષસીઓને સ્પષ્ટ સંભળાવી દીધું, ‘ભલે રામને દીન ને રાજયહીન કહો છો પણ તે જ મારા પતિ અને ગુરુ છે.’ (અં.૧૬/૫૭૮)

સંદર્ભ : જેવે રૂપે કરીને ભગવાનનું દર્શન પોતાને થયું છે ને તે સંગાથે જેને પતિવ્રતાના જેવી દૃઢ પ્રીતિ બંધાણી છે, તેને મોટા મોટા જે બીજા મુક્ત સાધુ તે સંગાથે પણ પ્રીતિ થાય જ નહિ. પોતાના ઈષ્ટદેવ જે ભગવાન તેના જે બીજા અવતાર હોય તે સંગાથે પણ પ્રીતિ થાય નહીં, કેવળ જે સ્વરૂપની પોતાને પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેને સંગાથે જ પ્રીતિ રહે ને તેની મરજી પ્રમાણે જ વર્તે, અને બીજાને જે કાંઈક માને તે તો તેના જાણીને માને. સમજૂતિ : સર્વ સાધનમાં શ્રેષ્ઠ સાધન ભગવાનનો યથાર્થ નિશ્ચય કરવો એ જ છે.

૪. પોતાના સરખી કરીને જાણે પુરુષોત્તમની કાયા રે. (વર.૧૧/૫૧૬)

સંદર્ભ : પછી તે પંડિત પોતાની પેઠે જ ભગવાન ને ભગવાનના સંતને સમજે જે, જેમ અમારા કામાદિક શત્રુ કોઈ કાળે નિવૃત્તિ પામતા નથી તેમ એના પણ કામાદિક શત્રુ નિવૃત્તિ નહીં પામતા હોય.’ એમ ભગવાન ને ભગવાનના સંતને વિષે દોષ સમજે. સમજૂતિ : જે અજ્ઞાની જીવ છે, જેને ભગવાનનો ને સંતનો યથાર્થ મહિમા નથી. તે તો ભગવાન ને સંતમાં પણ માયિક ભાવ પરે છે.

પ્ર.૫ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ ૬) નોંધ : વચનામૃત ક્રમાંક ન લખ્યો હોય તો ચાલે.

૧. જો દેહાભિમાનરૂપ દોષ છે તો તેમાં સર્વે દોષ રહ્યા છે ને તેનો ત્યાગ કરે તો સર્વે દોષનો ત્યાગ થઈ જાય છે. અને ‘હું’ તો દેહથી નોખો જે આત્મા તે હું. એવો જે આત્મનિષ્ઠારૂપ એક ગુણ તે આવે તો સર્વે ગુણમાત્ર આવે છે. (લો.૬/૨૬૭)

૨. જેવી પોતાના દેહને વિષે આત્મબુદ્ધિ ને દૃઢ પ્રીતિ રહે છે, તેવી જ ભગવાન તથા ભગવાનના ભક્તને વિષે આત્મબુદ્ધિ ને દૃઢ પ્રીતિ રહે તો જેવી નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં શાંતિ રહે છે તેવી શાંતિ એ સમાધિ વિના પણ સદાય રહ્યા કરે. (અં.૧૧/૫૬૪)

૩. અને જે વાદવિવાદ કરીને ભગવાનના ભક્તને જીતે છે, તે તો પંચ મહાપાપના જે કરનારા તેથી પણ વધુ પાપી છે. અને અમારી આગળ જે કોઈ ભગવાનના ભક્તનું ઘસાતું બોલે તે તો અમને દીઠો જ ગમે નહિ. (અં.૨૧/૫૮૬)

વિભાગ - ૨ : ભગવાન સ્વામિનારાયણ : ભાગ-૪ અને ૫, નવી આવૃત્તિના આધારે

અભ્યાસક્રમના ઉદ્દગીથ : ભાગ-૪ : ૬, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૫, ૧૬, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૨, ૨૩

૨૪, ભાગ-૫ : ૧, ૨, ૫, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૩, ૧૭, ૧૮, ૨૩, ૨૪, ૨૫, પરિશિષ્ટ-૧

નોંધ : (૧) પ્રશ્ન : ૬ થી ૮ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ, ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર દર્શાવે છે. (૨) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના ઉદ્દગીથનો પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરો.

- પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. શ્રીજીમહારાજે રચેલાં મંદિરોમાં વ્યક્ત થતી ભક્તે સહિત ઉપાસના અને તેનું હાર્દ
 ૧. પૂર્વ ભૂમિકા : પંચાળામાં મહારાજ ત્રણ સંકલ્પો કરે છે. તેમાં મંદિર નિર્માણનો પણ સંકલ્પ. ૪/૧૩/૨૮૬
 ૨. અમદાવાદમાં - પરમાત્માને પરોક્ષ નહીં પણ પ્રત્યક્ષ સમજે છે, એટલે સૌમાં સુદૃઢભાવ છે. - મહારાજ યજ્ઞશાળામાં પધારે છે - ખોરડા ઉપર બીજનો ચંદ્ર એ ન્યાયે નર-નારાયણ દેવ પધરાવીએ છીએ - કાશીદાસ મોટાને મર્મ સમજાવે છે. અનંત નરનારાયણ, કૃષ્ણનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ અને વાસુદેવનારાયણ આ પ્રગટ સ્વામિનારાયણની ઉપાસના કરે છે. - મહારાજે આનંદ સ્વામીને પોતાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. ૪/૧૫/૩૨૧-૩૨૪
 ૩. ભૂજ મંદિરમાં મહારાજે કરેલી નરનારાયણ દેવની પ્રતિષ્ઠા. ૪/૧૮/૪૦૫
 ૪. અમે અમારા ધામ સાથે સ્વયં બોચાસણમાં બિરાજીશું. ૫/૧/૮
 ૫. વરતાલ મંદિરમાં લક્ષ્મીનારાયણ દેવની પ્રતિષ્ઠા - 'કલ્યાણ તો અમારી મૂર્તિના સંબંધથી જ થશે.' ૫/૧/૧૦-૧૫
 ૬. મહારાજે શ્વેતદ્વીપમાં તપ કરતી વાસુદેવની મૂર્તિ તૈયાર કરાવડાવી અને તેની નીચે અક્ષરાત્મક નરોત્તમ નારાયણ એવું મીઠારામને લખવાનું કહ્યું. આ મૂર્તિ સુરતના સ્વામિનારાયણ મંદિરના સભામંડપમાં છે. ૫/૨/૪૭
 ૭. ધોલેરામાં મહારાજે શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિનું નામ મદનમોહન રાખ્યું - પ્રતિષ્ઠાની આરતી ઉતારી - મૂર્તિમાંથી નીકળતો શીતળ, શાંત પ્રકાશ મદનમોહનની મૂર્તિમાં પ્રવેશ્યો - મહારાજે કહ્યું આ મદનમોહનની મૂર્તિ બહુ જ ચમત્કારી છે અને જે ભક્ત ભક્તિભાવથી તેનું પૂજન કરશે તેના સર્વે મનોરથ પૂરા કરશે. ૫/૧૧/૧૮૫-૧૮૬
 ૮. જૂનાગઢમાં શ્રી રણછોડ ત્રિકમરાય, સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની પ્રતિષ્ઠા. - ૫/૧૭/૨૫૨-૨૫૪
 ૯. જૂનાગઢમાં મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા સમયે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું 'આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મંદિરના મહંત - ફેરવણી કરવી નહિ પડે - અમારું જે દિવ્ય અક્ષરધામ - કૃષ્ણાર્પણ કરીએ છીએ. ૫/૧૭/૨૫૨-૨૫૩
 ૧૦. ગઢપુરમાં ગોપીનાથ દેવ અને જબરેશ્વરની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા. ૫/૧૮/૨૭૨-૨૭૬
- નોંધ : મહારાજે પધરાવેલ મૂર્તિઓનો ગૂઢાર્થ - અક્ષરે સહિત પુરુષોત્તમ- ભક્તે સહિત ભગવાનની ઉપાસના જ કરવી તેનું વિવરણ સ્વતંત્ર રીતે પરીક્ષાર્થીએ લખવાનું છે. પરીક્ષાર્થીએ લખેલા લખાણ પ્રમાણે ગુણ આપવા.)
૨. શ્રીહરિ અને પરમહંસોનો પરસ્પર સ્નેહ સંબંધ ('ગુજરાતની કાયાપલટ' થી 'મહારાજના શરીરમાં ટૂંટિયું પ્રવેશે છે' સુધીના જ પ્રસંગો)
 ૧. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી શ્રીજીમહારાજના દર્શન માટે પાછે પગે દોડ્યા. મહારાજે માણકી ઉભી રાખી અને નીચે ઉતરીને દોડીને સ્વામીને ભેટી પડ્યા. ૪/૬/૮૮

૨. મારા જીવમાંથી આપના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કાઢી નાખો. હીરાદાસ સ્વામીના શરીરનો એકપણ ભાગ એવો ન હતો જ્યાંથી માંસના લોચા બહાર નીકળ્યા ન હોય. ૪/૮/૧૬૦-૧૬૧
૩. હીરાદાસની (સેવામાં) સારવારમાં સ્વયં શ્રીજીમહારાજ રહ્યા. આ ડામ મારા શરીર પર પડ્યા છે. ૪/૮/૧૬૨-૧૬૩
૪. અમદાવાદથી પધારતા મુક્તાનંદ સ્વામીનો સત્કાર કરવા ઉપડ્યા. સ્વામીને ઝેર આપ્યું હતું તે સમાચાર પૂછી તેમના કપાળ પર હાથ ફેરવ્યો. ૪/૮/૧૬૮
૫. પરમહંસોને વૈષ્ણવી રીત રાખવાની આજ્ઞા. ૪/૧૦/૧૮૮
૬. હરિભક્તોની પાસેથી આવરદા લઈને બ્રહ્માનંદ સ્વામીને રાખ્યા. ૪/૧૧/૧૮૧
૭. રામદાસ સ્વામીને છેલ્લા દર્શન આપવા માટે વહેલી સવારે આવ્યા - આ શ્રીહરિ સર્વોપરી છે. તેમનાથી કોઈ પર નથી. ૪/૧૧/૧૮૮-૨૦૨
૮. એક માસના વિચરણ પછી મુક્તમુનિ ગઢપુર આવ્યા. મહારાજ એકદમ અક્ષર ઓરડામાંથી બહાર આવ્યા. દંડવત્ કરતા મુક્તમુનિને પકડી લીધા અને ખૂબ ભાવથી ભેટ્યા. ૪/૧૧/૨૦૨
૯. બ્રહ્માનંદ સ્વામીનું રૂદન - અમે તમને ધામમાંથી પાછા લાવીશું. ૪/૧૧/૨૦૫
૧૦. મહારાજની બિમારી - નિત્યાનંદ સ્વામીની સાજા થવા વિનંતી - સંતોએ પણ શ્રીજીમહારાજની બિમારીમાં અન્નનો ત્યાગ. ૪/૧૧/૨૦૩-૨૦૮
૧૧. મુક્તાનંદ સ્વામી પણ મહારાજને ઔષધ આપતા પણ મહારાજે ના પાડી. મુક્તમુનિની મૂંઝવણ. ૪/૧૧/૨૦૮
૧૨. સંતો બહાર ફરતા હોય તેમને કહેવરાવવો કે તાપમાં ફરે નહીં. મૃત્યુ થઈ જાય તેવો કાળ વર્તે છે. શ્રીજીમહારાજ નિત્યાનંદ સ્વામીને કહે છે. ૪/૧૧/૨૦૮
૧૩. વાવને તળિયે બેસી મહારાજનું ધ્યાન ધરતા. નિત્યાનંદ સ્વામીને વાંસામાં આશીર્વાદનો હાથ મૂકીને કહ્યું 'તમારા શાસ્ત્રો દ્વારા અનેકને તરવાનો માર્ગ જડી જશે. ૪/૧૧/૨૧૦-૨૧૧
૧૪. મુક્તાનંદ સ્વામીને સંતો શુદ્ધ વર્તે તે માટે વેદરસનો ગ્રંથ રચવાની આજ્ઞા. ૪/૧૧/૨૧૧
૧૫. આનંદ સ્વામીને અમદાવાદમાં મંદિર કરવાની આજ્ઞા. ૪/૧૧/૨૧૭
૧૬. પ્રેમાનંદ સ્વામીને 'વર્તમાન વિવેક' નો ગ્રંથ રચવાની આજ્ઞા. ૪/૧૧/૨૧૮
૧૭. મુક્તાનંદ સ્વામી સાથે બ્રહ્માનંદ સ્વામીના અબોલા - મહારાજનો ઠપકો. ૪/૧૧/૨૨૧-૨૨૩
૧૮. વડોદરાથી આવેલ ગોપાળાનંદ સ્વામીને લેવા મહારાજ સામે ગયા અને ભેટ્યા. ૪/૧૧/૨૩૦-૨૩૩
૩. ભગવાન સ્વામિનારાયણના પ્રાગટ્યને અખંડ વહેતું રાખનાર ગુણાતીત ગુરુપરંપરા (ભાગ:૫: પરિશિષ્ટ:૧)
- ૧ અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી : આ.સં. ૧૮૪૧ના શરદ પૂનમે જન્મ - સં. ૧૮૬૬માં દીક્ષા 'ગુણાતીતાનંદ સ્વામી' નામાભિમાન સાથે મહારાજે આપેલી ઓળખ 'આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અમારે રહેવાનું મૂર્તિમાન અક્ષરધામ છે.' - શ્રીહરિ સાથે તાદાત્મ્યનું વર્ણન કરતાં કહ્યું : 'ભગવાનની મૂર્તિ ક્ષણમાત્ર પણ ભૂલી જઈએ તો અમારું તાળવું ફાટી જાય.' - જૂનાગઢ મંદિરના મહંતની નિમણૂક કરતાં નવાબને કહ્યું : 'આ હમ જૈસા ફકીર છે.' - સેવા કરે તે જ મહંત - સચોટ દૃષ્ટાંતોથી ભરેલી અનુભવવાણીનો ઉપદેશ - ભગવાન સ્વામિનારાયણે અનેક પ્રસંગોએ પોતાના 'મૂર્તિમાન અક્ષરધામ' તરીકે ઓળખાવ્યા છે તે અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, એક અખંડિત ગુણાતીત ગુરુપરંપરા વહેતી રાખી આ.સં. ૧૮૨૪, આસો સુદિ ૧૩ના દિને ગોંડલમાં અંતર્ધાન થયા. દેહોત્સર્ગ સ્થાન 'અક્ષર દેરી'ના નામે પ્રખ્યાત. ૪૪૮-૪૪૯
૨. બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગતજી મહારાજ : 'હું તો બે ટાંકા તોડું છું ને બે ટાંકા સાંધું છું.' જીવન-કાર્ય વ્યક્ત કરનાર ભગતજીનો જન્મ મહુવામાં સંવત ૧૮૮૫ના ફાગણ સુદ ૧૫ના શુભ દિને થયો. - પિતા ગોવિંદભાઈ, દરજી જ્ઞાતિ - 'હું તો પ્રભુ ભજવા ને ભજાવવા આવ્યો છું.' - ગોપાળાનંદ સ્વામીનો સત્સંગ કર્યો - તેમની આજ્ઞાથી ગુણાતીતાનંદના યોગમાં - સચોટ વાતોથી અંતરમાં ચોટ - બ્રહ્મરૂપ થવા મરણિયા થયા. - 'સ્વામી ઉપર મારો દેહ કુરબાન છે.' - 'મને તમારું જ્ઞાન આપો, તમારું ધામ બતાવો ને મારા જીવને સત્સંગી બનાવો.' - સ્વામીએ પોતાના સ્થાને સૌના આધ્યાત્મિક ગુરુપદે સ્થાપ્યા - 'હવે મહુવે જઈને રહીશું' પ્રાગજી ભક્ત દ્વારા પ્રગટપણું બતાવ્યું - 'મને તો અંતરનું કેરિયું સીવતા આવડે છે.' - શ્રીજીમહારાજે પણ તેમના દ્વારા ઐશ્વર્ય દર્શાવતા અને દર્શન દઈને સમજાવતા 'હું પ્રાગજી ભક્ત દ્વારા સત્સંગમાં પ્રગટ

છું.’ - શાસ્ત્રીજી મહારાજ દ્વારા પોતે પ્રગટ છે. એમ નિર્દેશ કરીને સંવત ૧૯૫૪માં કાર્તિક સુદ ૧૩ને દિને મહુવામાં ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કર્યો. ૪૪૯-૪૫૧

૩. **બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ :** સંવત ૧૯૨૧ના મહા સુદ ૫ દિને મહેળાવ ગામે જન્મ - સદ્ગુરુ વિજ્ઞાનાનંદ સ્વામી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ - ભગતજીના સત્સંગથી અને વિજ્ઞાનાનંદ સ્વામીના અનુમોદનથી અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસનાની લગની - મૂર્તિમંત કરવા પ્રયંડ પુરુષાર્થ - બોચાસણ, સારંગપુર, ગોંડલ, અટલાદરા, ગઢપુરમાં નિર્માણ કરેલા મંદિરોમાં અક્ષર-પુરુષોત્તમની પ્રતિમાઓની સ્થાપના - ‘બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા’ ની સ્થાપના કરી. - ઉચ્ચ કોટિના વિદ્વાન સંત - વિચરણ, પત્રો અને કથાવાર્તા દ્વારા વૈદિક સિદ્ધાંતનો પ્રચાર કર્યો. - સંવત ૨૦૦૭ના વૈશાખ સુદ ૪ના દિવસે ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કર્યો. - ઉત્તરાધિકારી તરીકે યોગીજી મહારાજનો નિર્દેશ ‘મારામાં ને યોગીજી મહારાજમાં રોમનો પણ ફેર નથી. તેમના જેવા સંતનો જોટો બ્રહ્માંડમાં ક્યાંય મળે તેમ નથી.’ - માત્ર ૨૮ વર્ષના શાસ્ત્રી નારાયણસ્વરૂપદાસજીને પોતાની જગ્યાએ સંસ્થાના પ્રમુખપદે નિયુક્ત કરીને યોગીજી મહારાજના ઉત્તરાધિકારી સ્થાપી દીધા. ‘પ્રમુખસ્વામી મહારાજ’ તરીકે સૌના લાડીલા સંત માટે નિર્ગુણદાસજીએ કહ્યું : ‘હવે સંસ્થાના પાયા પાતાળે નખાયા છે. ૪૫૧-૪૫૨

૪. **બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ :** જન્મ ધારી ગામે, સંવત ૧૯૪૮ના વૈશાખ વદ ૧૨ને દિને - માતા પુરીબાઈ, પિતા દેવચંદભાઈ - ૧૯ વર્ષની વયે ભાગવતી દીક્ષા લઈને ‘સ્વામી શ્રી જ્ઞાનજીવનદાસજી’ બન્યા - સિદ્ધયોગી જેવું જીવન હોવાથી ‘યોગીજી’ હુલામણું નામ - શાસ્ત્રીજી મહારાજનો યોગ થતાં તેમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારી જૂનાગઢ ત્યજી ઉપાસના - પ્રવર્તનની પ્રવૃત્તિમાં જોડાઈ ગયા. - નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યનું પાલન, અખંડ ભજનની લગની, નિર્દોષ ચરિત્રથી આદર્શ પરમહંસ સંતનું દૃષ્ટાંત - વાત્સલ્યમૂર્તિ, નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ - શિક્ષિત યુવાનોને ભાગવતી દીક્ષા આપી - સંસ્કૃત, સંગીત, સાહિત્ય, કળાને પોષણ આપ્યું. - બાળ સંસ્કાર પ્રવૃત્તિની શરૂઆત કરાવી જે વટવૃક્ષની જેમ છાંયડો અર્પે છે - ત્રણ વાર પરદેશ પ્રવાસ - લંડનમાં ચર્યનું મંદિરમાં રૂપાંતર કરનાર પ્રથમ સંત - સંવત ૧૯૭૧માં પંચભૌતિક દેહનો ત્યાગ - ‘પ્રમુખસ્વામી મારું સર્વસ્વ છે.’ ૪૫૨-૪૫૩

૫. **પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ :** તા. ૭-૧૨-૧૯૨૧, વિક્રમ સંવત ૧૯૭૮ના માગશર સુદ ૮ના દિને ચાણસદમાં પાટીદાર પરિવારમાં જન્મ - ૧૮ વર્ષની વયે ગુરુવર્ચ શાસ્ત્રીજી મહારાજની એક ચિઢી પર ગૃહત્યાગ - સંતદીક્ષા - નારાયણસ્વરૂપદાસ સ્વામી સેવા, નમ્રતા, ત્યાગ અને ભક્તિમય નિર્મળ જીવનથી ગુરુના પ્રિયપાત્ર - સને ૧૯૫૦માં સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે નિયુક્ત - સને ૧૯૭૧થી યોગીજી મહારાજના અનુગામી તરીકે ૧૭૦૦૦ ગામડાંઓ અને નગરોમાં અવિરત વિચરણ - ૩૦,૦૦,૦૦૦ થી વધુ લોકોને વ્યસનમુક્ત કર્યા, ૭,૦૦,૦૦૦ પત્રો દ્વારા લોકોની સમસ્યાઓને નિવારી - સમાજસેવાનાં તમામ ક્ષેત્રોમાં પ્રદાન - નવી પેઢીમાં સનાતન સંસ્કારોનું સિંચન - વિરાટ સ્વયંસેવક દળની રચના - માનવ સેવાના અનેક સર્જનાત્મક કાર્યો - વિશ્વભરમાં ૧,૧૦૦ કરતાં વધુ મંદિરોનું નિર્માણ - યુ.કે.માં લંડન, અમેરિકા, આફ્રિકા, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યૂઝીલેન્ડ વગેરેમાં મંદિરોની સ્થાપના - ગાંધીનગર અને દિલ્હીમાં અક્ષરધામ જેવાં સંસ્કૃતિધામોનું નિર્માણ - ૮૦૦ યુવાનોને ત્યાગાશ્રમની દીક્ષા - ૮૨ વર્ષની ઉંમરે પણ કર્મઠતાનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ.

પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.

૧. સત્સંગમાં કુસંગ (‘સમુદ્ર મંથન : સત્સંગમાં અમૃત અને વિષ’ અને ‘ગઢપુરમાં મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા’ થી મહારાજ ઘેરો મંદવાડ ગ્રહણ કરે છે’ સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. આપણે જ ભગવાન કહી તેમને મોટા કરી દીધા. ૪/૨૪/૪૫૭

૨. વસ્તાનું અંતર ડહોળાવા લાગ્યું. ૪/૨૪/૪૫૮

૩. ભગા દોશી તો દેહ મેલી ગયા - અમારી સાથે પણ આવી છેતરામણ ? - આડસર કોરે રહી નથી ગયું. ૪/૨૪/૪૬૭-૪૬૮

૪. દાદાખાચર તેમના દરબારમાં કોઠો કરાવે છે - જીવાખાચરે ભાવનગર નરેશને વાત પહોંચાડી. ૫/૧૮/૨૬૯

૫. વિરક્તાનંદ સ્વામીને મહારાજની આજ્ઞા પાળવામાં લોભ આડો આવ્યો. ૫/૨૪/૪૧૦-૪૧૧
૬. કામ બહુ મોટું છે. ૫/૧૧/૨૦૪
૭. ભગવાનના કામ ઉપર રાજ્યનો હુકમ ચાલે નહીં. - ભગુજી. ૫/૧૮/૨૭૦
૮. જબરેશ્વર બેઠા. ૫/૧૮/૨૭૫
૯. આરતી તો આપને ઉતારવાની હોય ને ? - મહારાજ કારિયાણી પધાર્યા. ૫/૧૮/૨૭૮
૨. શ્રીહરિની સુરત શહેર અને મહાનુભાવોને ત્યાં પધરામણી
૧. પૂર્વભૂમિકા : વડોદરા - સૂરત ધજાનો પ્રસંગ. ૫/૧/૧૫
૨. અરદેશર શેઠ બહુ ભારે મુમુક્ષુ છે - મહારાજ રૂસ્તમ બાગમાં ઊતર્યા - તાપી તટે ભક્તોનો મહેરામણ. ૫/૨/૨૮-૨૯,૩૧
૩. અશ્વિનીકુમારથી સુરત તરફ ભવ્ય શોભાયાત્રા - પ્રસાદીના લાલજીનાં દર્શને- મહારાજ અરદેશર શેઠનું સન્માન કરે છે. ૫/૨/૩૨-૩૫
૪. ખુદા હોય તેમનામાં જ વિવેક, નમ્રતા હોય છે. ૫/૨/૩૬-૩૮
૫. સુરતના નવાબ મહારાજને પોતાના દરબારમાં પધરાવે છે. ૫/૨/૪૦-૪૧
૫. એરન સાહેબને બંગલે મહારાજની પધરામણી - એન્ડરસનને બંગલે ૫/૨/૪૩-૪૪
૬. અરદેશરની વાડીમાં મહારાજની પધરામણી ૫/૨/૪૭
૩. સુરાખાયરનો આપત્કાળ અને શાકોત્સવ
૧. સુરાખાયરનો આપત્કાળ. ૪/૧૨/૨૩૮
૨. મહારાજ લોચામાં. ૪/૧૨/૨૪૨
૩. શાકોત્સવની પરંપરા. ૪/૧૨/૨૪૮
૪. અઢાર મણ ઘીનો વઘાર. ૪/૧૨/૨૫૦-૨૫૧
૫. જેને સત્સંગ પ્રત્યે આત્મબુદ્ધિ નથી, તે સત્સંગ બહાર જ છે. ૪/૧૨/૨૫૧
૬. અમને તમારા જેવી રસોઈ બનાવતાં ન આવડે. - સંતો તો આપણું ઘર કહેવાય. ૪/૧૨/૨૫૨
૭. આ દેખાય છે તે ભગવાન છે ? કાનદાસનને સમાધિમાં દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શન અને નિષ્ઠા. ૪/૧૨/૨૬૨-૨૬૩
- પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગોના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. આપના ચરણમાં જ બધી જાત્રા મનાઈ ગઈ છે. (૪/૧૨/૨૬૭)

પ્રસંગ : પછી મહારાજે ઈચ્છારામભાઈને પૂછ્યું : “તમારે જાત્રા કરવા જવું છે ?” તેમણે કહ્યું : “મારે તો આપનાં ચરણમાં જ બધી જાત્રા મનાઈ ગઈ છે. છતાં આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશ.” એટલું કહીને તેમણે મહારાજને કહ્યું : “મહારાજ ! હવે મનમાં ઈચ્છા એવી રહે છે કે અમારા પરિવારને પણ આપનાં દર્શન થાય તો સૌ કૃતાર્થ થઈ જાય. મોટાભાઈ જરા તીખા સ્વભાવના છે તેથી તેમનાથી છેટે આંબલિયા જઈને રહ્યો છું. ત્યાંના સરવરિયા બ્રાહ્મણો બહુ જ બળિયા છે, પણ અમારું માન ઘણું રાખે છે.” મહારાજ તેમની વાત સાંભળી હસ્યા. પછી તેમણે કહ્યું : “તમે આવ્યા છો પણ તમારા પરિવારને લાવવાની ઈચ્છા છે તો તમે પાછા તમારા દેશમાં જાઓ. મોટાભાઈ ભલે પાછળથી આવે.” એટલું કહીને મહારાજે કાનજી પાર્ષદને બોલાવ્યા. તેમને કહ્યું : “એક સારું ઊંટ મંગાવો, એક ટકુ પણ લાવજો.” પછી સુરાખાયરે ઈચ્છારામભાઈને વસ્ત્રો આપ્યાં, જોઈએ તેથી અધિક દ્રવ્ય આપ્યું. નાના સુખાનંદ સ્વામી તથા ગુમાનજી પાર્ષદ તેમને વડોદરા સુધી વળાવવા ગયા. મનન : ભગવાનના ચરણમાં જ બધી જાત્રા આવી જાય છે તેથી ઉચ્ચ સમજણ કેળવવી આવશ્યક - ભગવાનની જે સ્વરૂપનિષ્ઠા દૃઢ થઈ હોય તેની પોતાના પરિવારમાં પણ દૃઢતા થાય તો સૌ કૃતાર્થ થાય તેવી ભાવના.

૨. આ તારો રંગીલદાસ (૫/૧૭/૨૪૫-૨૪૬) પ્રસંગ : ‘હું આવું છું અને સ્વામિનારાયણના મંદિરની કાંકરીએ કાંકરી તોડી-ફોડીને ત્યાં પાદર કરી દઈશ, માટે કાંઈ ફિકર કરશો નહીં.’ રંગીલદાસનો નાગરોને સંદેશો - રૂપશંકરભાઈ કિકાણી તથા રામજી મહેતાએ બ્રહ્માનંદ સ્વામીને આ વાત કરી.- બ્રહ્માનંદ સ્વામી વિચારમાં પડી ગયા. મહાપૂજામાં બેઠેલા ગોપાળાનંદ સ્વામી મહારાજની મૂર્તિ પર તુલસીના માંજર ચડાવતા બોલ્યા કે ‘મંદિરના શિખર તો આમ થઈ જશે.’ - તે સમયે બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ ગોપાળાનંદ સ્વામીને રંગીલદાસની આ વાત કરી.- ‘મહારાજના કાર્ય આગળ રંગીલદાસ બિચારો કોણ ? તમે ચિંતા કરશો નહિ’ ‘ભલે નીકળી ગયો પણ જૂનાગઢમાં પ્રવેશ કરી શકશે નહીં.’ ગોપાળાનંદ સ્વામી - રંગીલદાસના મૃત્યુના સમાચાર આવ્યા - ‘મૈયતને શહેરમાં લાવવાથી રાજ્યનું અમંગળ થાય. માટે ત્યાંથી જ તેની જ્યાં વિધિ કરવાની હોય ત્યાં લઈ જાવ.’ નવાબ સાહેબ - આમ સ્વામીના વચન અનુસાર તે જૂનાગઢમાં પ્રવેશ કરી શક્યો નહિ. **મનન** : ‘આદર્યા અધુરા રહે હરિ કરે સો હોય.’ મનુષ્ય ગમે તેટલા મનસુબા કરે પણ ભગવાન અને સંત તેનું જેટલું ચાલવા દેવું હોય તેટલું જ ચાલવા દે છે.
૩. શ્રીજીમહારાજ ઈંટો માથે ઉપાડે છે (૫/૧૩/૨૦૪) પ્રસંગ : વરતાલ જ્ઞાનબાગમાં ઈંટો સારવાના કામ પર મહારાજ દેખરેખ રાખતા. - મહારાજે પોતે ઈંટો માથે મૂકી. મહારાજને સેવા કરતા જોઈ સૌ સેવા કરવા લાગ્યા. - ‘મારા માથા ઉપર ઈંટો ઓછી છે તો આપ બે ત્રણ ઈંટો મને આપો.’ નિત્યાનંદ સ્વામી, બ્રહ્માનંદ સ્વામી - ‘અમને પણ આ સેવા કરવા દ્યો.’ ગંગામા - ‘ભલે તમે સૌ જાવ અને તમામ ઈંટો અહીં સારી દ્યો.’ મહારાજ - બહેનોએ સહર્ષ સેવા ઉપાડી લીધી - ગારાવાળા શરીર હોવા છતાં મહારાજ સૌને ભેટતા અને કહેતા ‘આ ગારો નથી પણ ચંદન છે.’ - દેવની સેવામાં જે વસ્તુ આવે તેનું મૂલ્ય વધી જાય છે. **મનન** : ભગવાન સ્વયં કામ કરવા લાગે તો તેમના ભક્તો કાંઈ બેસી રહે ? સહુ બમણા ઉત્સાહથી કાર્યમાં જોડાઈ જાય. દેવની સેવામાં આવતી નિમ્ન વસ્તુ પણ અમૂલ્ય બની જાય છે. ગારો પણ ચંદન કહેવાયો.
૪. તમે રત્ના કડિયાને મુક્તાનંદ સ્વામી જેવો જાણ્યો ? (૫/૧૮/૨૬૫-૨૬૬) પ્રસંગ : ગઢડા મંદિરનું કામ - ‘રત્ના ! થોડીવાર ખમજે હું આવી ગયો છું.’ ‘આટલી મહેનત કરી પથ્થર ઉપર લાવ્યો અને તેં ફેંકી દીધો.’ નિષ્કુળાનંદ સ્વામી- ‘હરે થયા એટલે કામ બંધ કરવાનો વખત થઈ ગયો. પથ્થર જમ્યા પછી જ ચોંટાડવાનો હતો.’ ઉપર રાખી મૂકવો હતો ને ? ફેંકી શું કામ દીધો ? ‘તેની તમારે શી પંચાત ? કામ તો જેમ થાતું હોય તેમજ થાય.’ રત્નો કડિયો - ‘રત્ના કડિયાને મંદિરનો મમત હોય તેવો નિષ્કુળાનંદ સ્વામીને ન હોય. સાધુ તો આજે આ મંદિરમાં તો કાલે વળી બીજા મંદિરમાં જાય.’ મહારાજ - ‘મહારાજે તો તારાં વખાણ કર્યા કે રત્ના કડિયા જેવો સ્વામીને મંદિરનો મમત નથી.’ - રીસાયેલો રત્નો કામે ચડી ગયો.- ‘સ્વામી ! તમે રત્ના કડિયાને મુક્તાનંદ સ્વામી જેવો જાણ્યો ? એવાને તો રાજી રાખીને જ કામ લઈ લેવું પડે’ મહારાજ - મારી ભૂલ થઈ ગઈ !’ નિષ્કુળાનંદ સ્વામી - મહારાજ રત્ના કડિયાને તગારાં આપતા. મુક્તાનંદ સ્વામીએ ના પાડી. - ‘તમે મુક્તાનંદ સ્વામી પ્રત્યે ગુરુભાવ રાખો છો પણ એમની આજ્ઞા તો પાળતા નથી.’ બ્રહ્માનંદ સ્વામી. **મનન** : જેવા માણસ હોય તેવી રીતે કામ લેવું જોઈએ. તેણે ખોટું કર્યું હોય તો પણ તેના વિના બીજાથી તે કાર્ય થઈ શકે તેમ ન હોય ત્યારે તેના વખાણ કરીને પણ તેની પાસેથી કામ કઢાવી લેવું જોઈએ.
૫. તેના બે ગુણો જોઈ અમે તેનું કલ્યાણ કર્યું (૫/૧૮/૨૮૧-૨૮૨) પ્રસંગ : ‘અમે જીવાખાયરનાં કલ્યાણ કર્યા.’ મહારાજ - ‘આપ તો અધમ ઉદ્ધારણ અને પતિત પાવન છો. તેથી આપ તેનું કલ્યાણ કરો એમાં શું આશ્ચર્ય !’ મુક્તાનંદ સ્વામી - ‘જીવાખાયરના બે ગુણ જોઈને અમે તેનાં કલ્યાણ કર્યા.’ મહારાજ - ‘તેમના કયા બે ગુણ ?’ મુક્તાનંદ સ્વામી - મહારાજે કહ્યું : ‘અમને હાથધોણું થયું હતું ત્યારે જીવાખાયરે ઘરમાં ખાડો કરી આપ્યો હતો. એટલે અમે કહ્યું : ‘ઘરમાં ખાડો જવાય નહીં’ ત્યારે તેમણે કહ્યું : ‘મહારાજ ! બહાર અનરાધાર વરસાદ વરસે છે, તો આપ બહાર ક્યાં જશો ? માટે આપને વાસ્તે તો બધું જ કુરબાન છે.’ અને બીજું, તેને ત્યાં અમે શેરડી જમતા હતા. તે સુધારતાં અમારી આંગળીએ છરી વાગી ને આંગળીએ લોહી નીકળ્યું, એટલે જીવાખાયરે માથે મેકર બાંધ્યો હતો તેને છોડે કસબ હતો તે ફાડીને અમારી આંગળીએ પાટો બાંધ્યો.’ પછી અમે તેમને પૂછ્યું : ‘કસબ કેમ ફાડ્યો ?’ ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ‘તમારા ઉપર તો વારીફેરીને બધું નાંખી દઈએ તોપણ ઓછું છે.’ આ બે ગુણ જાણી

તેમનું કલ્યાણ કર્યું છે. મનન : ભગવાન અને સંતને અર્થે કરેલું ક્યારેય ખાલી જતું નથી. તેઓ અનંત ઘણું કરીને પાછું આપે છે. તેઓ જીવના ગુના સામે જોતા નથી.

પ્ર.૮ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. પ્રસંગોના ૬ ગુણ, વ્યક્તિત્વના આલેખનના ૨ ગુણ.

૧. નેનપુરના દેવજી ભગત

૧. દેવજીભગતના ઘરવાળા નેનપુરથી ધીનો ઘાડવો લઈને ગઢડે આવ્યા - ભગત મઝામાં તો છે ને ? - ભગત તો આપની દયાથી સુખિયા હતા અને વધુ સુખિયા થયા છે - જુવાન દીકરાને ભગતનાં સંકલ્પે ધામમાં બેસાડી દીધો એટલે અમારેય હવે વહેવારની ઉપાધિ મટી અને હવે સુખેથી ભજન થશે. - મને આપની પાસે આ ઘાડવો લઈને મોકલી, એટલે કોઈ કાણમોકાણ કરવા આવે નહીં. ૪/૧૦/૧૭૮

૨. દેવજી ભગત તો ખરેખરા મુક્ત હતા - કૃપાનંદ સ્વામી સાથે નિષ્કુળાનંદ સ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી નેનપુર ગયા હતા - ભગત વાળુની ગોઠવણમાં પડ્યા એટલે કે સ્વામીએ અહીં બેસીને વાતો સાંભળવા કહ્યું - દેવજી ભગત તો પલાંઠીવાળી સ્થિર થઈને વાતો સાંભળવા લાગ્યા - નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ કહ્યું ભગત, તમે હવે થાક્યા હશો. માટે ઘેર જાઓ અને આરામ કરો. - દેવજી ભગત : સ્વામી, હું તો અહીંથી ખેતરે જઈને, ત્રણસો માળા ફેરવીશ પછી નીંદર સામે આવીને ઊભી રહેશે અને પૂછશે આવું ? એટલે હું કહીશ ભલે આવ હવે. પછી સૂઈ જઈશ. ૪/૧૦/૧૮૧

૩. ભગતે મહારાજની માળાના મણકામાં સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. - ‘આ દેવજી ભગત અમારા માળાના મણકામાં આવી ગયા. એમનું નામ અમે બોલીએ ને માળાનો મણકો ટપ પડે. ૪/૧૦/૧૮૨

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : જગતના વહેવારથી ઉદાસ અને યથાર્થ ભક્તિ કરનારા ખરેખરા મુક્ત. કથાવાર્તામાં રુચિ, દેહની અવગણના, નિદ્રા પર પણ જીત મેળવનાર. મહારાજને ખરેખરા ભક્તોનો આવો મહિમા છે. મહારાજ પણ તેમની ભક્તિ કરે છે એમાં એમનું ભગવાનપણું છે.

૨. મૂળજી બ્રહ્મચારી

૧. દાદાના દરબારમાં પાંચુબાનાં દીકરી હીરાબા ધામમાં ગયા તેના શોકમાં મહારાજના થાળમાં ભડકું આવ્યું - મહારાજે સારંગપુર જવા ઈચ્છા વ્યક્ત કરી - ત્યારે બ્રહ્મચારીએ સમજાવ્યાં કે હમણાં તો આ જમી લ્યો, મર્યાં અને મીઠી આવળનાં ગોળા ખાવા કરતા તો આ સારું છે એમ કહી ટાણું સાચવી મહારાજને જમાડી દીધા. ૪/૧૦/૧૭૮

૨. કાશીદાસનાં ઘર ઓલવતાં મહારાજને હાથે ફોલ્લા પડી ગયા ત્યારે બ્રહ્મચારીએ મહારાજને બંને હાથે ધીરેથી તેલ ચોપડ્યું - ખોળામાં નરમ ઓશિકું રાખીને ઉપર એક વસ્ત્ર પાથરી દીધું. - મહારાજ સેવાથી પ્રસન્ન થઈ ગયા. ૪/૧૩/૨૮૦

૩. મહારાજ સાથે લગ્ન માટે અદીબાને લાવ્યા અને મહારાજને ઉલ્ટીઓ થવા માંડી ત્યારે બ્રહ્મચારી એવા બ્રાહ્મણને જાણતા હતા તેથી ત્યાંથી લોટ લાવીને મહારાજને રોટલો ઘડીને દહીં-રોટલો જમાડ્યા - મહારાજ બ્રહ્મચારીની સૂઝ જોઈ રાજી. ૪/૧૮/૩૮૬

૪. એકવાર મૂળજી બ્રહ્મચારી મહારાજ માટે બહાર સંતો બેઠા હતા ત્યાં જ થાળ લઈ આવ્યા કે જેથી સંતોને દર્શન થાય અને વળી પ્રસાદી પણ મળે. ૪/૨૪/૪૬૪

૫. મહારાજ કહેતા કે કઈ વાનગી કેટલી જોઈશે તેય અમારી મરજી જાણીને જ પીરસે. - જેવો અમારો મહિમા સમજે છે તેવો જ સંતો-ભક્તોનો પણ સમજે છે. ૪/૨૪/૪૬૪-૪૬૫

૬. મહારાજ માટે થાળ લાવ્યા - એક એક વાનગી વખાણતા જાય અને પીરસતાં જાય - સુવાસીનીબા તો આપની જ વાત કર્યા કરે છે - પ્રેમીભક્તોનાં ભાવથી અમે તૃપ્ત. ૫/૧૮/૨૭૮

૭. મહારાજની અંતિમ માંદગી વખતે પણ મહારાજની ઉદાસી અને માંદગીની ગંભીરતા જોઈ બ્રહ્મચારી

શૂન્યમનસ્ક થઈ અવાક્ થઈ ગયા - માંદગીનો આઘાત તેમનાં અંતરમાં ઊડી સુધી પેસી ગયો હતો -
કામ કરતાં પણ હાથ-પગ ધ્રુજતા હતાં - તૂટતા શબ્દો - આંખમાં પાણી. ૫/૨૪/૪૨૩

૮. મહારાજનાં અંતકાળે પણ મહારાજની આજ્ઞા હતી તેથી ધ્રુજતા પગે, છાણ વડે પૃથ્વી લીંપી, દર્ભનું
આસન મૂક્યું વગેરે ક્રિયાઓ કરી. ૫/૨૪/૪૩૧
૯. મહારાજનાં પાર્થિવ દેહનાં અગ્નિસંસ્કાર પછી ઘેલા જેવી વિહવળ દશામાં બ્રહ્મચારીને જોઈને ગોપાળાનંદ
સ્વામીએ ‘અક્ષર ઓરડીમાં જાવ, મહારાજ બોલાવે છે’ એમ કહ્યું - ઓરડીમાં ગયા અને મહારાજે દર્શન
દઈ શાંતિ પમાડી. ૫/૨૪/૪૩૭

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : મહારાજની યથાર્થ ભક્તિ, પ્રેમ, આજ્ઞાપાલન, મહારાજના દેહની પૂરેપૂરી સારસંભાળ - દરેક
પ્રકારની સગવડ અને અનુકૂળતા જાળવવા પળે પળે ચિંતા રાખતા - અનન્ય અંગત સેવક હતા - મહારાજને
સ્નાન કરાવવું, બહારથી આવે તો શીતળ જળથી હાથ-પગ ધોવરાવવા - કપડાં વિગેરે ધોઈને, સૂકવીને સાચવી
રાખવા અને મહારાજ માંગે ત્યારે તરત હાજર કરવા - રસોઈ બનાવવી - ભાવથી પિરસવી - મહારાજને ચામર
ઢોળવા વિગેરે અનેક પ્રકારની સેવાથી મહારાજનો રાજીપો પ્રાપ્ત કર્યો હતો. મહારાજના પડછાયાની જેમ રહેતા
ત્રણે અવસ્થામાં મહારાજનું જ અનુસંધાન રહેતું.

વિભાગ - ૩ પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ - સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર નવી આવૃત્તિના આધારે

અને સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ

પ્ર. ૧૦ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૨)

૧. પંચ વર્તમાન - લોહીનો લય (નિષ્કામી વર્તમાન)

શ્રીજીમહારાજની સંતોનો પંચવર્તમાન ચુસ્તપણે પાળવાની આજ્ઞા.

૭૫

નિષ્કામી વર્તમાન:

૧. નિષ્કામી વર્તમાન સૌથી મહત્વનું. (૨) ઈશ્વર પેટલીકરનો મત - સ્વામીશ્રીનો ધરાર ઈન્કાર પંચ વર્તમાન એ
આપણી શોભા - સ્વામીશ્રીનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય. ૭૬
૨. ગઢપુરમાં નાની બાળકીનો અજાણતાં સ્પર્શ - વસ્ત્ર સહિત સ્નાન - નિર્જળા ઉપવાસ ૭૬-૭૭
૩. પૂર્વ આફ્રિકાના ટાન્ઝાનિયા દેશના રાષ્ટ્રપ્રમુખના માતૃશ્રીને નિયમપાલનના ભોગે આશીર્વાદ માટે
જવાનો ધરાર ઈન્કાર. ૭૭
૪. બિલાડા સ્ટેટમાં સ્વામીશ્રીની પધરામણી રાજમાતાના આમંત્રણ (બાઈ હરિભક્ત)થી જ થઈ હતી. ૭૮
૫. ટ્રિનીદાદમાં પધારવામાં પણ એક સત્સંગી બહેન જ કારણભૂત હતા. ૭૮
૬. દાદર પુલ પરથી પસાર થતાં - અજાણતા પોતાનું વસ્ત્ર સ્ત્રીને અડી ગયું છે તેવી શંકા - છતાં નિર્જળા ઉપવાસ ૭૮
૭. મોતિયાના ઓપરેશનમાં સ્ત્રી-નર્સ સ્પર્શ ન કરે. પુરુષ નર્સ તથા પુરુષ ડોક્ટર દ્વારા જ સારવારનો આગ્રહ ૭૮
૮. સ્ત્રીઓ પ્રત્યે તિરસ્કાર નથી. - મહિલા હરિભક્તોની ભક્તિની સરાહના - છતાં મહારાજના આપેલ નિયમનું
સારધાર અણીશુદ્ધ પાલન. ૭૮-૭૯

૨. ‘બાળ સ્નેહી રે મોહન મુજને ગમતા’

૧. બાળકો માટે ખૂબ જ ભાવ અને પ્રેમ (૨) શ્વેતાશુંને તિલક ચાંદલો કરી આપ્યો અને અરીસો ધર્યો - બાળક
રાજી, સાથે પોતે પણ હસી પડ્યા. (૩) બાળકો ખૂબ જ પ્રિય. તેથી તેમનામાં રસ લે. બાળકોની દરેક પ્રવૃત્તિમાં
ખૂબ જ આત્મીયતાથી જોડાય. (૪) કાલા ઘેલા, ગાંડાઘેલા પ્રશ્નો પૂછાય, ઉચ્ચારો બાળકોના કાલાઘેલા ન સમજાય
છતાં નિરાશ ન કરે. (૫) કોઈ બાળક ચોકઠું જોવા માંગે - કોઈ ઓપરેશન કરાવેલ કાપો જોવા માંગે તો
સહજતાથી બતાવે. ૧૨૫
૬. ભાવનગરમાં વીસ હજાર ભક્તોની મેદની - મોડું થયું હતું છતાં આશીર્વાદ લખી આપવાની બાળકની
ઈચ્છા પૂર્ણ કરી. (૭) બેંગ્લોર સ્ટેશને ઉપડતી ટ્રેનના સમયે બાળકને સહી કરી આપી. (૮) બાળકનું મન
સાચવી લેવાની કાળજી - રીક્ષામાં પધરામણીએ જતી વખતે બાળકના ઘેર પધારી તેની ઈચ્છા પૂરી કરી હતી. ૧૨૬

૯. સ્વામીશ્રી પોતાનું આસન ઊંચું હોય તો બાળક માટે પોતાનું આસન નીચું કરાવે. (૧૦) નાપાસ થનાર દિપક નામના બાળકને કાગળ લખીને આશ્વાસન આપ્યું. (૧૧) ઉકાઈમાં સંસ્થા તરફથી ચાલતા છાત્રાલયમાં બાળકોના સ્વાસ્થ્ય માટે રાખેલ. પલંગ, પાથરણા, તેમને અપાતો ખોરાક, દૂધ બધા માટે ભલામણ કરે. ૧૨૭
૧૨. સ્વામીશ્રીનું નિર્વ્યાજ વાત્સલ્ય બાળકો પર વરસતું જ રહે છે. ૧૨૮
૧૩. બાળકોના ઘડતર માટે મહોત્સવો, અધિવેશન, શિબિર. ૧૩૦
- ૩. અખંડ હરિનો સથવારો**
૧. હરીએ, ફરીએ, બધું કરીએ, પણ ભગવાનને સાથે રાખીને કરીએ એટલે નિર્વિકલ્પ સમાધિનો અનુભવ કાયમ રહે છે - ડેવિડને સ્વામીશ્રી. ૧૭૮
૨. આપ કોણ છો ? બ્રહ્મ ! સ્વામીશ્રી વિલિયમ્સને. ૧૮૦
૩. ભગવાનની ઈચ્છા છે જ અને ભગવાન જ તમને કહે છે. - સ્વામીશ્રી રાજકીય કાર્યકરને. ૧૮૦
૪. આ લોકમાં તો રહેતો જ નથી, પરલોકમાં જ રહું છું ! આ લોકમાં રહેતો હોય તો આ લોકનું બંધન હોય ને ! - સ્વામીશ્રી સંતને. ૧૮૧
૫. અમે ભગવાન રાખ્યા છે. તેથી ભર્યું ભર્યું જ છે ! નહીં તો આખી દુનિયા હોય તોય ખાલી છે ! - નડિયાદમાં જનમંગલ સ્વામીને. ૧૮૧
૬. મારે કોઈ વ્યવહાર નથી - અમારે તો અખંડ સ્વામિનારાયણ ભજન થાય છે - જનમંગલ સ્વામીને. ૧૮૨
૭. અમારી પાસે તો અસલી જ માલ છે. - જનમંગલ સ્વામીને. - પરમાત્મા જેવી અસલી મૂડીના ધણી. ૧૮૨
૮. તમે હરતું-ફરતું દવાખાનું જોયું છે ? તેમ આ હરતું-ફરતું અક્ષરધામ છે. સ્વામીશ્રી જનમંગલ સ્વામીને. ૧૮૨
૯. અમારે આવવા જવાનું છે જ નહિ - આ તો વચ્ચેની રમત છે. સ્વામીશ્રી વિશ્વવિહારી સ્વામીને. ૧૮૨
૧૦. ભગવાનનું સ્થાન તે ઘર માનીએ છીએ. એટલે કોઈ ઠેકાણે એમ નથી થતું કે આપણે અહીં આવ્યા ને આપણું ઘર પૂરું થયું. જ્યાં જઈએ ત્યાં ઘર જ છે - પ્રશ્નોત્તરીના જવાબમાં. ૧૮૯
૧૧. પ્રમુખસ્વામી મહારાજને સદા તેમના ઈષ્ટદેવની સાથે જોવા એ દેવો માટે પણ દુર્લભ દૃશ્ય છે - સ્વામીશ્રીના સાનિધ્યમાં હંમેશા ઈષ્ટદેવને જ અગ્રક્રમ અપાતો હોય છે. - સ્વામીશ્રી ચિદાનંદ સરસ્વતીજી. ૧૮૩-૧૮૪
- પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર પ્રસંગો લખો. (દરેકમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા) (કુલ ગુણ ૬)**
- ૧. ઐશ્વર્ય**
૧. પૂર્વભૂમિકા. ૧૬૩
૨. અકુ (રાજેન્દ્ર)ના ધામપ્રયાણ વખતે સ્વામીશ્રીની દિવ્ય દેહે જ હાજરી હતી ને ! ૫૫
૩. તમારી અંદર ભગવાન છે ? નીલકંઠનો પ્રશ્ન. ૧૬૪
૪. અમારે ક્યાં આવવા-જવાનું છે તે દિવસો ગણીએ ? ૧૬૪
૫. અક્ષરધામમાં જ બેઠા છીએ. એનાથી દૂર જ નથી. ૧૬૪
૬. નજીકથી દર્શન કરવાનો તમારો સંકલ્પ પૂરો થયો ? ૧૬૪
૭. અમેરિકામાં વિષ્ણુભાઈની દુકાનની ચોકી કરી. ૧૬૫
૮. આ પ્રશ્નોમાં આ રીતે કર, તો N.O.C. મળી જશે. ૧૬૫
૯. આસ્ટનમાં રેસનો ઘોડો શાંત થઈ ગયો. ૧૬૬-૧૬૭
૧૦. દોલતભાઈને અક્ષરધામમાં લઈ જવાનો કોલ. ૧૬૭
૧૧. મોજીદડના રામભાઈને લેવા પધાર્યા. ૧૬૭-૧૬૮
૧૨. જીટોડિયાના ઈશ્વરભાઈ ધામમાં ગયા. સ્વામીશ્રીની આંગળી ઉપરનો ફોલ્લો ફૂટ્યો. ૧૬૮
૧૩. મુંબઈના સુરેન્દ્રભાઈ દલાલને ધામમાં બેસાડ્યા. ૧૬૮-૧૬૯
૧૪. સી.ટી.પટેલને કહ્યું : અમે સુરેશને ધામમાં લઈ જઈશું - પાલિતાણાના જીકૂબાની અંતિમ પળોમાં દિવ્ય દેહે હાજર. ૧૬૯

૨. મહાનુભાવોની દૃષ્ટિએ સ્વામીશ્રી

૧. પૂર્વભૂમિકા ૧૯૪
૨. ‘તેઓ પૃથ્વીનું સત્ત્વ છે. વિશ્વમાં રહીને વૈશ્વિક માનવતાને તેઓ સંવૃદ્ધ કરે છે.’ ‘અમાનિના માનદેન’ અન્ય તરફથી માનની અપેક્ષા નહીં રાખતા હોવા છતાં અન્યને માન આપવાના અત્યંત આગ્રહી. - સ્વામીશ્રી ચિદાનંદ સરસ્વતીજી (અધ્યક્ષ દિવ્યજીવન સંઘ) ૧૯૫
૩. ભારતને એક કરવું હોય તો તે પ્રમુખસ્વામીના નેતૃત્વ હેઠળ એક બની શકશે.- જૈનાચાર્ય શ્રી સુશીલકુમારજી ૧૯૫
૪. જિંદગીમાં મને મળેલા સૌથી વધુ પ્રભાવશાળી પુરુષોમાંના તેઓ એક છે. તેઓ ખૂબ જ શાંત છતાં અસંખ્ય વ્યક્તિઓને સક્રિય બનાવે છે. - સ્વામી આત્માનંદજી. ૧૯૫
૫. આવું વિકસિત વ્યક્તિત્વ જ સમાજના દરેક સ્તરના માણસોને ભાવાત્મક રીતે નજદીક લાવે છે. - આચાર્યશ્રી વિબુદેશતીર્થજી મહારાજ. ૧૯૬
૬. ‘જ્યારે જ્યારે આવા સંતનું પ્રાગટ્ય થાય છે ત્યારે સમગ્ર માનવજાત ઉત્કર્ષને પામે છે.’ ‘જો પ્રભુની અત્યંત પ્રિય વ્યક્તિઓની એક યાદી તૈયાર કરવામાં આવે તો સ્વામીજીનું નામ એ યાદીમાં ચોક્કસપણે સૌથી પહેલું હશે.’ - પૂ. વરદ યતિરાજ જીઅર સ્વામી ૧૯૬
૭. જો સમગ્ર વિશ્વ આપનું ઉદાહરણ લે તો વિશ્વ ગુના વગરનું, યુદ્ધ વગરનું અને આત્મઘાતી વલણ વગરનું સુંદરત્મ સ્થળ બની જાય. - બોબ કપ્લાન ૧૯૬
૮. રાષ્ટ્ર નિર્માણમાં ચારિત્ર્યવાન સમાજ તૈયાર કરવો એ પાયાની બાબત છે. આ કાર્ય અક્ષરપુરુષોત્તમ સંસ્થા એટલે કે પ્રમુખસ્વામીજી કરે છે. યુવાનોનું ચારિત્ર્ય ઊંચું લાવવાના પ્રયત્નને હું રાષ્ટ્ર નિર્માણનું કાર્ય કહું છું. - શ્રી નાની પાલખીવાળા ૧૯૭
૯. આ સંસ્થાનું આયોજન જોયા પછી હું ખૂબ પ્રભાવિત થયો છું. સ્વામીજીની આ સિદ્ધિ જોતાં મારી જે કાંઈ સિદ્ધિઓ છે, તે મને કંઈ જણાતી નથી. આપણને ભાગ્યે જ ખ્યાલ આવે કે આવી પવિત્રતા, શુદ્ધતા અને સમર્પણ શું કરી શકે છે. - ડૉ. કુરિયન ૧૯૭
૩. વેરઝેરના શામક : પ્રમુખસ્વામી મહારાજ
૧. ભાઈના ખૂનીને ખતમ કરવા ઈચ્છતા યુવકનું ખુન્નસ દૂર કર્યું. ૧૩૭
૨. મા-બાપને બતાવી દેવાના ઈરાદાથી વ્યસન તરફ વળતા યુવકને સમજાવી પાછો વાળ્યો. ૧૩૮
૩. મિલકતની વહેંચણીમાં સુખદ સમાધાન કરાવ્યું. ૧૩૭
૪. માતા-પુત્ર વચ્ચે કોર્ટે ગયેલ ઝઘડામાં વ્યવહાર અને શાણપણભરી સલાહ. ૧૩૭-૧૩૮
૫. અજાણી યુવતી સાથે પિતાની મરજી વિરુદ્ધ લગ્ન કરવા તૈયાર થયેલો યુવક પાછો વળી ગયો. ૧૪૮
૬. માથા ભારે ટોળીના સરદાર રામસંગ બાપુ સત્સંગી થઈ ગયા. ૧૭૧
૭. તળાજાના જોહુકમી રિશુભા સંપૂર્ણ વ્યસન મુક્ત અને સત્સંગી બન્યા. ૧૭૨
૮. રેડિયો અને સાયકલ તોડી નાખનાર કોધી શિક્ષકનું પરિવર્તન. ૧૭૨-૧૭૩
૯. ઓદરકા અને કૂકડ ગામોના લોકોનું બસો વર્ષ જૂનું વેર સમાવી પરિવર્તન કર્યું. ૧૭૫
૪. કર્મઠ છતાં હળવાફૂલ સ્વામીશ્રી ૧. પૂર્વભૂમિકા ૧૧૬
૧. આ તો ગમે ત્યારે ગમે તે ગમ્મત કરીએ વાંધો ન આવે : બ્રહ્મવિહારી સ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ ૧૧૭
૨. સંતો સાથે છૂક.....છૂક ગાડીનો પ્રસંગ ૧૧૭
૩. ‘વોકિંગનો સમય પૂરો થયો’ - બ્રહ્મપ્રકાશ સ્વામીને ઠેકીને નીકળી ગયા. ૧૧૮
૪. રયા ગઢવી, ભલુ આવી ? જગન પૂરો, ભરવાડની હવા ખાવાની વાત, પટલાણીએ ઘરેણાં અને પટેલે ઘોડી ખોઈ. પ્રવચનને હળવું, રસભર્યું અને આનંદમય બનાવે છે. ૧૧૮

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ બે પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો. (કુલ ગુણ : ૬)

નોંધ : પ્રસંગોના ૨ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. સ્વામીશ્રીએ પ્રમુખવરણી દિને વાસણ ઊટક્યાં. (૨૯) પ્રસંગ : શાસ્ત્રીજી મહારાજે પ્રમુખ તરીકે વરણી કરી. તે સભામાં ગુરુહરિને સ્વામીશ્રીની પ્રાર્થના - પ્રમુખ તરીકે મળેલી વિશાળ સત્તાઓ છતાં લેશમાત્ર તેનું વળગણ નહિ - સમારંભના અંતે વાસણ ઊટકવાની સેવા - સત્તાને સેવામાં પલટી નાખી. મનન : ગમે તેટલી વિશાળ સત્તાઓ મળે પણ તેનાથી છકી જવું જોઈએ નહિ. નાનામાં નાનું કાર્ય હોય તો પણ તે કરવું. ‘નાને સે નાને હો, જેસી નાની દૂબ, ઘાસફીસ સબ ઉડ જાય, દૂબ ખૂબ કી ખૂબ.’
૨. જીટોડિયામાં ઈશ્વરભાઈની અંતિમ અવસ્થામાં સ્વામીશ્રીએ દર્શન આપ્યાં. (૫૨) પ્રસંગ : બોચાસણથી અટલાદરા જતાં જીટોડિયામાં ઈશ્વરભાઈને અંતિમ દર્શન આપવા પધાર્યા. - પોતે પાટ પર બેસીને તેમના શરીરે હાથ ફેરવતાં બળની વાતો કરી. મનન : અંત સમયના બેલી અંતકાળે સમય સાચવીને જીવનો મોક્ષ સુધારે છે. અંત સમયે પોતાના ભક્તને તેડવા આવવું તે ભગવાન અને સંતનું બિરુદ છે.
૩. વાસદમાં બીમારીમાં પધરામણી (૬૯) પ્રસંગ : પધરામણીની સંખ્યાથી કંટાળે નહીં. ૧૯૭૩માં વાસદમાં એક નિર્જળા એકાદશીના ઉપવાસમાં પણ સવારના સાડા આઠ વાગ્યાથી બપોર પછીના પોણા ત્રણ વાગ્યા સુધી અણથક રહીને ૧૨૨ પધરામણીઓ કરી હતી. આટલા થાક પછી ઉતારે જઈને સ્વામીશ્રીએ પત્રલેખન શરૂ કર્યું. થોડાક પત્રો લખ્યા પછી સ્વામીશ્રી કહે : ‘થોડો આરામ કરીએ.’ ગમે તેટલી પધરામણીઓ કરી હોય પણ સ્વામીશ્રી કદી આમ સૂઈ જતા નહીં એટલે સંતોને આશ્ચર્ય થયું. સંતોએ જોયું તો શરીરમાં તાવ હતો. માખ્યો તો એ ૧૦૨ ડિગ્રી હતો ! પૂછતાં જાણવા મળ્યું કે શરીરમાં તાવ તો સવારથી જ હતો. આવા તાવમાં એમણે ૧૨૨ પધરામણીઓ કરી. મનન : હરિભક્તો મારું સર્વસ્વ છે. એ જ એમનો જીવનમંત્ર હોવાથી કેમ કરીને હરિભક્તોને રાજી કરવા એ જ તાન. પોતાના દેહની કોઈ પરવા કરી નથી.
૪. તપોધન ભગત અને અરુણી ભગતને આશ્વાસન પત્ર (૫૮-૫૯) પ્રસંગ : સારંગપુરની ગોશાળાનો રાષ્ટ્રીય પુરસ્કૃત થયેલો પાડો ભૂતનાથ મરી ગયો ત્યારે સેવા કરતા તપોધન ભગત અને આરુણી ભગતને લોસ એન્જેલસથી ખાસ આશ્વાસન પત્ર લખ્યો - ‘એક સમાચાર જાણ કર દુઃખ હુવા. ભૂતનાથ ભી ચલે ગયે અને તપોધન આરુણી બહુત દુઃખી હો ગયે. તો ઉસમેં દુઃખી હોને સે ક્યા હોગા ? ક્યા વારતામેં આતા હૈ મરના ઝરણા સંસાર હૈ, સબકુ જાના હૈ. જીવતે લાખના મૂવે સવા લાખના તો ઉસને સંતના સમાગમ હુવા, સેવા કી... તો ઉસકી અચ્છી ગતિ હોગા. દુસરા જન્મ અચ્છા આયગા.. તો ઐસા સોચકર સોચ મત કરના. જો જાતા હૈ વો આતા નહિ તો યાદ કર કર દુઃખી ક્યા હોના ?’ મનન : પોતાની સંભાળ નીચેના પશુઓ સાથે રહેવાળને સ્વજન જેવી જ મમતા થઈ જાય. એટલે પશુના દુઃખે દુઃખી થતા રહેવાળની લાગણીને સ્વામીશ્રી જ સમજી શકે. મમતા ભર્યો પત્ર લખી તેમના દુઃખને હળવું કર્યું.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. (સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ)

(પાંત્રીસથી ચાલીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૫)

નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવા.

૧. હે સ્વામીબાપા ! જે જે લીલા કરો તમે લાલ, તેને સમજું અલૌકિક ખ્યાલ : (૧) ભક્તચિંતામણિના ફગવાના પ્રકરણમાં ભક્તો આ પંક્તિઓમાં કેટલી સુંદર પ્રાર્થના કરે છે ! કેટલી સુંદર માંગણી કરેલ છે ! (૨) ભગવાન અને સંતની લીલા અલૌકિક - ભગવાન અને સંત મનુષ્યદેહ ધારણ કરીને મનુષ્યલોકમાં પધારે તેથી તેમની લીલા પણ મનુષ્ય જેવી. (માનુષી લીલા) ક્યારેક ભક્તોને હરાવી દે, તો ક્યારેક પોતે ભક્તોથી હારી જાય, બિમાર પડે ત્યારે મનુષ્ય જેવાં ચરિત્રો કરે, ક્યારેક બીક બતાવે તો ક્યારેક રિસાઈ જાય, આવાં ચરિત્રો એટલે મનુષ્ય લીલા.

(પ્રસંગો લખવા) (૩) ભગવાન અને સંતની લીલા દિવ્ય - તેમનાં ચરિત્રો ય દિવ્ય. આ ચરિત્રો ગાઈને ભક્ત મુક્તિને પામે છે. - ભગવાન અને સંતના જન્મથી માંડીને દેહ મૂક્યા સુધીના તમામ ચરિત્રો, તમામ લીલા દિવ્ય - આ બધાં લીલાચરિત્રો ભક્તને આનંદ પમાડે. (પ્રસંગો લખવા. કીર્તનો વગેરે લખી શકાય.) (૪) ભગવાન અને સંતના દિવ્ય લીલાચરિત્રો સર્વ ભક્તજનને દિવ્ય લાગે, પ્રિય લાગે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય ચરિત્ર કરે અને તેમાં દિવ્યતા જ લાગે પણ મનુષ્યભાવ ન આવે તે જ સાચો ભક્ત. શાસ્ત્રોમાં પણ શાસ્ત્રકારો દ્વારા જ આ વાતની પુષ્ટિ. મનુષ્યભાવમાં પણ દિવ્યભાવ નિહાળનારા સંતની ગુરુની દરેક લીલાને અલૌકિક સમજણથી નિહાળનાર ભક્ત માયાને તરી જાય છે, નિર્ભય થઈ જાય છે. (પ્રસંગો લખવા) શ્લોક, કીર્તન લખી શકાય) (૫) ભગવાન તો મનુષ્ય લીલા કરે કારણ ભક્તોની સાથે સજાતી બનીને તેમને લાડ લડાવે, તેમના કોડ પૂરા કરે તો ભક્તોને સુખ આવે - પરંતુ સંત કે ગુરુ મનુષ્યલીલા અથવા જે લીલા કરે ત્યારે (મનુષ્ય લીલા જવલ્લે જ કરતા હોય) તેમનામાં દિવ્યભાવ રાખનારા ભક્તો ઓછા મળે. અહીં જ ભક્તના ભક્તપણાની કસોટી. આપણા ગુણાતીત ગુરુઓએ પણ ક્યારેક આવી લીલાઓ કરી છે. પરંતુ સાચા ભક્તોએ તો તે લીલાને અલૌકિક ગણી છે. (પ્રસંગો લખવા) કેટલાય વજનના ચુનાના, માટીના, સિમેન્ટનાં તગારાં ફૂલની જેમ ઊંચકનાર સ્વામીશ્રી આજે એક ફૂલનો દડો પણ ઊંચકીને ફેંકી શકતા નથી - પોતાનો હાથ પણ માંડ ઊંચો કરે છે. આ સિવાય અનેક લીલાઓ લખી શકાય.) છતાં પણ સંખ્યાબંધ મંદિરોનાં સર્જન અને ખાતમુહુર્ત, ફક્ત રૂમમાં બેઠા જ કરી શકે છે. આ બધામાં દિવ્યભાવ જણાય ત્યારે તેમની લીલા અલૌકિક લાગે. આપણને પણ સ્વામીશ્રીની આવી લીલાઓ અલૌકિક લાગે અને માયા પર થઈ નિર્ભય થઈએ અને ઉપરોક્ત પંક્તિ પ્રમાણે વર્તી શકીએ. - ઉપસંહાર.

૨. **કરિષ્યે વચનં તવ :** (૧) આ સૂત્રનો અર્થ ‘હું તમારા વચન પ્રમાણે કરીશ.’ મુખ્ય રીતે આ વાક્ય શ્રીકૃષ્ણના સખા અર્જુન શ્રીકૃષ્ણને કહે છે. (૨) મહાભારતના યુદ્ધ સમયે પોતાની સામે ઉભેલા સગા-સંબંધી, મિત્રો, ગુરુ વગેરેને કૌરવ સેનામાં (દુશ્મનની સેનામાં) નિહાળીને અર્જુન મોહવશ - કાયર બનીને પોતાનાં હથિયાર હેઠાં મૂકી દે છે. - શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન દ્વારા ઉપદેશ - અર્જુનનો મોહ ભગવાન દૂર કરે છે. સ્થિતપ્રજ્ઞ થઈને લડવાનું કહે છે. પોતાના મનના માનેલ ધર્મને મૂકીને ભગવાન તેમને પોતાના શરણે આવવાનું કહે છે - મોહમાંથી બહાર આવીને અર્જુન ભગવાનને આ વચન આપે છે ‘હું તમારા વચન પ્રમાણે કરીશ.’ (૩) અહીં અર્જુનના એક વચનને એક પ્રતીક તરીકે ગણીને મુમુક્ષુ જીવ માત્રએ આ સૂત્રને અનુસરવું આવશ્યક. આધ્યાત્મિક પથ પર ડગ માંડતાં સાધકે દરેક પગલે ગુરુના, ઈષ્ટદેવના કે સત્પુરુષના દરેક વચનને અદ્ધર ઝીલીને જ આધ્યાત્મિક માર્ગે પ્રગતિ કરવાની છે. (૪) જે સાધકે ગુરુનાં વચન અદ્ધર ઝીલી લીધાં તેમને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર, ભગવાનનાં દર્શન (પરોક્ષ ભક્તોનાં દૃષ્ટાંતો - સત્યકામ જાબાલિ) બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે. પ્રગટનાં ભક્તોનાં દૃષ્ટાંતો. ભગતજી મહારાજ વગેરે અનેક ભક્તોનાં દૃષ્ટાંતો-પ્રસંગો લખવા. (૫) આધ્યાત્મિક માર્ગ ખાંડાની ધાર જેવો તીક્ષ્ણ - તે માર્ગ ચાલવું અતિ દુષ્કર - ડગલે ને પગલે ખૂબ કસોટી થાય. જેણે વચન અદ્ધર ઝીલ્યું અને તે પ્રમાણે વર્ત્યા તે કસોટીમાંથી પાર ઉતર્યા તે સંસાર સાગર તરી ગયા, બ્રહ્મભાવને પામી ગયા. (પ્રસંગો લખવા.) (૬) આધ્યાત્મિક માર્ગે ચાલતા જે મુમુક્ષુ તેમને ભગવાન કે સંતના વચનમાં શંકા થઈ, વચન ઝીલી શકાયું નહિ, પાળી શકાયું નહિ, તે અધ્યાત્મ માર્ગેથી પાછા પણ પડ્યા. (દૃષ્ટાંતો આપવા, પ્રસંગો લખવા) (૭) ભગવાનના માર્ગે ચાલનાર મુમુક્ષુ પણ ક્યારેક જીવની અવળાઈને કારણે વચન યથાર્થ રીતે ન પાળી શકે તેને પાછળથી અંતર્દૃષ્ટિ - પસ્તાવો - પશ્ચાત્તાપ કરીને પણ પોતાને રસ્તે પાછો આવી જાય - ભગવાન અને સંતની કૃપાથી અર્જુનની જેમ જ ભગવાનમાં જોડાઈ જાય છે. (દૃષ્ટાંતો આપવા, પ્રસંગો લખવા) - ઉપસંહાર.

૩. **યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી । યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતે મુનેઃ ॥ :** (૧) યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી । યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતે મુનેઃ ॥ (ગીતા ૨/૬૮) રાત્રિ અને જાગરણનો આધાર લઈ શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા અહીં સ્થિતપ્રજ્ઞની મહાનતા - જાગરણ શબ્દ દ્વારા અહીં સામાન્ય માનવીઓ

અને સંયમી પુરુષની જીવનશૈલીનો ભેદ ઉજાગર શા માટે કેવી રીતે જાગીએ છીએ તે અગત્યનું - ભગવદ્ગીતા દ્વારા સાચા જાગરણનું દિશાસૂચન - જાગૃતિ એટલે સમજદારી પૂર્વક કાર્યરત રહેવું - સમજદારીપૂર્વક અભ્યાસમાં કાર્યરત રહે તે જાગૃત વિદ્યાર્થી. સમજદારીપૂર્વક પોતાના બાળકોના વિકાસ માટે પ્રયત્નશીલ રહે તે જાગૃત માતા-પિતા. તેમ સ્થિતપ્રજ્ઞ પુરુષ સદા જાગૃત - તેથી સમજદાર યોગીની ભૂમિકાના શિખર પર - ઇન્દ્રિયોનો સંયમ, મનનો નિગ્રહ, બ્રહ્મભાવની દૃઢતા અને પરબ્રહ્મની ભક્તિ-ઉપાસના ઇત્યાદિ તેમની આધ્યાત્મિક યોગ સાધના - માયિક વાસનાથી બંધાયેલ માનવીને આવો સાધનામાર્ગ પસંદ નથી. આ માર્ગ ખોટો છે તેવી માન્યતા - યોગમાર્ગ જ સાચો છે અને તે માર્ગે તેની દોટ. (૨) ભગવદ્ગીતા દ્વારા આ બે વિરોધી વલણોની નિદ્રા અને જાગરણના રૂપકો દ્વારા સમજૂતી - સ્થિતપ્રજ્ઞ સત્પુરુષો અધ્યાત્મમાર્ગે જાગૃત છે. જ્યાં ચંચલચિત્ત અને વિષયવાસનાથી ભરેલા મનુષ્યો નિદ્રાવશ થાય છે. તે જ રીતે વિષયભોગ ભોગવનારા મનુષ્યો વિષય ભોગવવામાં જાગૃત છે. ત્યાં સ્થિતપ્રજ્ઞ સત્પુરુષો નિદ્રા ગ્રહણ કરે છે. ઉપરોક્ત શ્લોકનો અર્થ કરતાં શ્રીજમહારાજ વચનામૃત ગ.પ્ર. ૫૦માં સમજાવે છે. ભગવાનનું ભજન કરવું તેમાં તો સર્વ જગતના જીવની બુદ્ધિ રાત્રિની પેઠે અંધકારે યુક્ત વર્તે છે. કહેતાં ભગવાનનું ભજન નથી કરતા અને જે ભગવાનના ભક્ત છે તે તો નિરંતર ભગવાનનું ભજન કરતાં થકાં વર્તે છે અર્થાત્ પંચવિષયને વિષે જીવમાત્રની બુદ્ધિ જાગૃત વર્તે છે અને ભગવાનના ભક્તની બુદ્ધિ તો વિષયભોગને વિષે અંધકારે યુક્ત વર્તે છે. કહેતાં તે વિષયને ભોગવતા નથી. એવી રીતે પોતાના કલ્યાણને અર્થ સાવધાનપણે વર્તે છે તે જ કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા છે અને તે વિના તો સર્વે મૂર્ખ છે. જાગૃતિ એટલે સાવચેતી. સાવચેતી સ્થિતપ્રજ્ઞતા સંયમનું રહસ્ય - પહેરેદારની જેમ સાવચેત રહી ચોકી કરે તેમ સંયમી સ્થિતપ્રજ્ઞ સાવચેત રહે છે. શ્રીજમહારાજ આ પ્રકારના જાગરણને જાણપણું કહે છે. વચ.અં.૯માં જાણપણારૂપ દરવાજાનું દૃષ્ટાંત આપી આ વાત ખૂબ સુંદર રીતે સમજાવે છે. જાણપણું છે તે ભગવાનના ધામનો દરવાજો છે. તે દરવાજા પર સર્વ સંત ઉભા છે. જેમ રાજાના ચાકર ઢાલ-તલવાર બાંધીને ઉભા છે અને કોઈ ચોર-ચકારને રાજા સુધી પહોંચવા દેતા નથી. તેમ આ સંત જાણપણારૂપ જે ભગવાનના ધામને દરવાજે ઉભા રહી માંહી જે અક્ષરધામ તેમાં ભગવાનના દર્શન કરે છે અને તે ભગવાન ભેળું પોતાના હૃદયને વિષે ધન-સ્ત્રીઆદિક જે માયિક પદાર્થ તેને પેસવા દેતા નથી અને અનેક વિઘ્નો આવે તેણે કરીને તેના મુકામથી ડગતા નથી. આમ, અધ્યાત્મ માર્ગે સમજદારી અને સાવચેતી સ્થિતપ્રજ્ઞ પુરુષના જાગરણની વિશેષતાઓ છે. (૩) શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સ્થિતપ્રજ્ઞની એક વિશિષ્ટ જીવનશૈલીનો પરિચય કરાવે છે. આપૂર્યમાણમ્ અચલપ્રતિષ્ઠમ એટલે કે આપૂર્યમાણ છતાં અચલ પ્રતિષ્ઠ (શ્લોક લખવો જરૂરી હોય તો લખી લેવો.) જેમ બધી બાજુથી ભરાઈ રહેલા સમુદ્રમાં અનેક નદીઓનાં જળ પ્રવેશે છે, છતાં તે સમુદ્રની પ્રતિષ્ઠા અવિચલિત જ રહે છે, તેમ જે વ્યક્તિમાં સર્વે ભોગો પ્રવેશ કરે છે, છતાં જો તે વિકારને પામે નહીં તો તે પુરુષ શાંતિને પામે છે, ભોગને ઇચ્છનારો નહીં. (ગીતા ૨/૭૦) ભોગવે છતાં બંધાય નહીં કેવી આશ્ચર્યની વાત. પરંતુ આ વાત સૈદ્ધાંતિક - સિદ્ધ દશાનો આ પરિચય - પરમાત્માના સ્વરૂપનો યથાર્થ નિશ્ચય થાય તો પંચવિષયના પ્રસંગમાં પણ ચિત્ત વિક્ષુબ્ધ જ ન થાય. (૪) જેમ બહાર ધસમસતી નદીઓના પ્રવાહોને લીધે ખળભળાટ હોવા છતાં દરિયાદેવ અંદરથી તો શાંત અને ધીર-ગંભીર તે રીતે સ્થિતપ્રજ્ઞનું જીવન-વલણ હોય છે. અનેક પ્રકારના વિષયભોગનો યોગ થાય તો પણ સ્થિતપ્રજ્ઞનું અંતઃકરણ વિક્ષોભથી ખળભળી ઉઠતું નથી. તે જ તેની અચળ પ્રતિષ્ઠા છે. આ સ્થિતપ્રજ્ઞતાના સર્વોચ્ચ શિખરનું માત્ર વર્ણન - સંયમ તો તેમની જીવનશૈલી છે. એટલે જ કાયબાનું દૃષ્ટાંત સ્થિતપ્રજ્ઞ માટે આપે છે. અર્થાત્ કૂર્મવૃત્તિથી ઇન્દ્રિયોનો સંયમ અને સાગરવૃત્તિ ભોગનો યોગ થાય તો પણ અચળ પ્રતિષ્ઠા બંને પ્રકારની સ્થિતિઓ એક સાથે પરમાત્માના સ્વરૂપમાં સ્થિર થયેલ મહાપુરુષોના જીવનમાં સિદ્ધ. આમ અવિક્ષુબ્ધ અંતઃકરણ વાળા યોગીને શાંતિનું વરદાન જ્યારે વિષયભોગની કામના રાખનારને

ક્યારેય શાંતિ નથી પામતા. (૫) વિહાય કામાન.....શાંન્તિમાધિગચ્છતિ ॥ અર્થાત્ જે વ્યક્તિ સર્વ કામનાઓનો ત્યાગ કરી, સ્પૃહા વગરનો મમતારહિત અને નિરંકારી થઈ વિચરે છે તે શાંતિ પામે છે. (ગીતા ૨/૭૧) અહીં શાંતિના શત્રુઓની ઓળખાણ - કામના, સ્પૃહા, મમત્વ અને અહંકાર આ ચાર મહત્વકાંક્ષાઓ મનુષ્યને જપવા દેતી નથી. તેથી શાંતિ પામવા માટે કામનાઓને છોડીને નિઃસ્પૃહી થવાની વાત કરે છે મમતા એટલે મારું - મમતાને ત્યાગે તેને જ શાંતિ થાય. અહંકાર હોય ત્યાં કલેશ, કંકાશ, ચિંતા હોય જ તેથી શાંતિનાં મૂળ નિરંકારિતામાં જ સમાયેલ છે. સમાધિનિષ્ઠ સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણોમાં નિરંકારતા અંતિમ લક્ષણ - કેમ આ લક્ષણ છેલ્લે મૂક્યું ? ગુણનું પણ માન ન આવે. માટે બ્રહ્મસ્વરૂપ સત્પુરુષોનાં જીવનમાં મમત્વ, અહંકાર, સ્પૃહા વગેરેનો સદંતર અભાવ જોવા મળે છે. સ્વામીશ્રી વિશ્વવ્યાપી સંસ્થાના પ્રમુખ અનેક સદ્ગુણોએ યુક્ત છતાં તેમની વાણી, વર્તન, વ્યવહારમાં લેશમાત્ર અહંકાર નથી. સન ૧૯૮૫ના લંડનમાં સુવર્ણતુલા સમયે સૌ ભક્તો દ્વારા સ્વામીશ્રીનો જયજયકાર - છતાં આશીર્વાચનમાં તો પોતાના ઈષ્ટદેવ, ગુરુની જ ભક્તિ છલકાય છે. લાખો વંદન, ઈષ્ટદેવ અને ગુરુને કરે છે. આમ જ્યાં અહંકાર નથી તો મમતા તો ક્યાંથી રહે. બોચાસણના મુકામમાં છેલ્લા દિવસે એક સંતે પૂછ્યું આપ અહીં સેટ થઈ ગયા પછી બીજે જવાનું મન થાય ? સ્વામીશ્રીનો જવાબ કેટલો સૂચક મમત્વ રહિત. બધે ભગવાનનું ભજન, કથાવાર્તા કરવાનાં છે. એમાં સેટ થયા એટલે બધે સેટ. આ છે સાક્ષાત્ બ્રહ્મની સ્થિતિ. (૬) સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો બતાવીને ઉપસંહાર કરતાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે બ્રહ્મનિર્વાણ મૃચ્છતિ. હે પાર્થ, આ બ્રાહ્મી સ્થિતિ છે આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીને કોઈ ફરી મોહિત થતો નથી. અને જો અંતકાળે પણ આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે તો બ્રહ્મનિર્વાણ પામે છે. બ્રાહ્મી સ્થિતિ ! બે જ શબ્દોમાં સાધનાના સર્વસ્વનો સમાવેશ. આધ્યાત્મિકતાની સર્વોચ્ચ ભૂમિકાનો પરિચય - સમાધિનિષ્ઠ સ્થિતપ્રજ્ઞનાં બધાં જ લક્ષણોને એક સાથે સમાવતી સ્થિતિ એટલે બ્રાહ્મી સ્થિતિ - સાધનાની સંપૂર્ણતા, શુદ્ધિની પરાકાષ્ઠા, પરિશુદ્ધ આત્મા પર થતો શણગાર, બ્રાહ્મી સ્થિતિને પામ્યો એટલે સાધનાની સીમા ઓળંગીને કૃતકૃત્ય. બ્રાહ્મી સ્થિતિ એટલે બ્રહ્મની, અક્ષરબ્રહ્મની સ્થિતિ, અહં-મમત્વરૂપ માયાપાશથી ન બંધાવું અને પરમાત્મ પ્રસન્નતાથી પ્રસન્ન ચિત્ત રહી દાસભાવે સદાય ઉપાસના કરવી. અક્ષરબ્રહ્મમાં આ ગુણો નિત્ય રહેલા છે. તેથી જ બ્રાહ્મી સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મને મન-કર્મ-વચને સેવવાથી આ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ. આ સ્થિતિ પામ્યા વગર દુઃખમાંથી મુક્તિ મળતી નથી અને પરમ સુખની અનુભૂતિ થતી નથી. તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ પાર્થને બ્રાહ્મી સ્થિતિ પામવાનો - બ્રહ્મરૂપ થવાનો ઉપદેશ આપે છે. આ સ્થિતિની ફલશ્રુતિ શું ? આવી બ્રહ્મ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનાર ક્યારેય મોહ પામતો નથી. જીવતાં મુક્તિનો અહેસાસ - કોઈ વ્યક્તિ જીવનની અંતિમ ક્ષણે પણ જો આ સ્થિતિને આત્મસાત્ કરે તો તે બ્રહ્મનિર્વાણને પામે છે અર્થાત્ બ્રહ્મધામને પામે છે. આમ, જીવનમુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ બ્રાહ્મીસ્થિતિની ફળશ્રુતિ છે. (૭) સમાપન : આ રીતે બ્રાહ્મી સ્થિતિ ભગવદ્ગીતાની આદર્શ સ્થિતિ છે. પ્રમુખસ્વામી મહારાજ પ્રગટ અક્ષરબ્રહ્મ છે. તેમનું જીવન મૂર્તિમાન બ્રાહ્મી સ્થિતિ - ગીતાના શબ્દોનું જીવંત ઉદાહરણ. સમાધિનિષ્ઠતા અને સ્થિતપ્રજ્ઞતા તેઓને સહજ અને સદા વરેલાં છે. આપણે ભાગ્યશાળી છીએ કે તેઓ આપણા ગુરુહરિ - તેમનામાં દૃઢ આત્મબુદ્ધિ કરવાથી આપણે પણ બ્રાહ્મી સ્થિતિ આત્મસાત્ કરી શકીએ છીએ. મનની કામનાઓ ટળી જશે, શોક ગળી જશે, આકાંક્ષાઓ મટી જશે, વિના પ્રયાસે ઈન્દ્રિય સંયમ સિદ્ધ થશે. નિર્વિઘ્ને પરમાત્મપરાયણ રહી તેમની ઉપાસનાનો લાભ થશે અને સદાય પ્રસન્નતાનો અનુભવ થશે.

